

Ֆլորենսյան լավագույնս հաշտեցրել է իր քահանայության կոչումը և գիտությունը՝ գործելով և իր անուրանալի ավանդը բերելով մաթեմատիկայի, փիլիսոփայության և փիլիսոփայության պատմության, արվեստաբանության և էթիկոտաեթիկայի բնագավառներում: Բայց նրա իրական կոչումը հոգևոր ասպարեզն էր, ուր նա «Քրիստոսի վրա կիմնված գիտակցության» առջև լուսաբեր հորիզոններ բացեց՝ հենվելով իր քրիստոսառացի և ինքնատիպ եկեղեցական մտածողության վրա: /«Սյուն և հաստատություն ճշմարտության» 1914, «Պաշտամունքի փիլիսոփայություն», «Մտքի ջրաբաժանների մաս» և այլն/:

Սուրբ Երեմիայանում ե՞նք Հայր Պավել Ֆլորենսկու «Քրիստոսաբանությունը և մշակույթը» գործը:

ՊԱՎԵԼ ՖԼՈՐԵՆՍԿԻ

ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՄՇԱԿՈՒՅԹԸ

1. Ոչ վաղ անցյալի ժամանակը բնութագրվում է վերին հոգևոր պահանջներից և ամբողջական հոգևոր մշակույթից առավելագույնս հեռացմամբ: Սրա հետ մեկտեղ այն բնութագրվում է ամենուր արթնացող հոգևորի պահանջով և գիտակցությամբ, որ մարդկությունը և նրա մշակույթը չեն կարող մասնատված չլինել, եթե չեն առաջնորդվում ոգու բարձրագույն խնդիրներով: Բայց մշակութային աշխարհն այսպիսի կացության մեջ պատահաբար չի ընկել և ոչ էլ՝ երեկվանից սկսյալ: Այն այդ ուղղությամբ անխտոր շարժվել է շատ հարյուրամյակներ, իր առավելագույն ճիգերն ուղղելով, մեծավ մասամբ, ոչ ամբողջապես գիտակցաբար, իր և հավերժական կյանքի աղբյուրի միջև պարիսպ ստեղծելու համար: Այս տարրալուծման ճանապարհի երկարությունը հատկապես ծանր է դարձնում մարդկության տկարությունը: Բայց փոխարենը թույլ է տալիս պարզ հասկանալ հիվանդության բնույթը և այսպիսով ապաքինվելու հույս փայփայել:

2. Հնարավոր է ուղիղ և բացահայտ ապստամբություն ընդդեմ Աստծո, ինքը քեզ Աստծուց անկախ հայտարարելու փորձ, և հետևաբար՝ թշնամություն նրա հանդեպ: Սա հոգևոր սուր վարակ է, որը տանում է կա՛մ դեպի շուտափույթ վախճանի, կա՛մ ընդհակառակը, արագ էլ անցնում է, թողնելով հոգում խոր տարակուսանքի զգացում, թե ինչպես կարող էր պատահել այդպիսի ապստամբությունը: Սակայն լինում է և խրոնիկ վարակում մույն թույնով, երբ մարդը մույնիսկ ինքն իրեն չխոստովանելով Աստծուց ունեցած իր անկումը և ձևականորեն անգամ պաշտպանելով կրոնը, փաստորեն ձգտում է քայլ առ քայլ կրոնից ետ նվաճել իր ինքնավարության մարզերը և հետևապես ջնջում է կրոնից համապատասխան կողմերը, կարծես թե ոչ էական և պատմականորեն պատահական ներմուծված այնտեղ: Մեկը մյուսի ետևից կրոնից դուրս են մնում մարդկային գործունեության զանազան կողմերը, մինչև որ վերջապես գործը չի հասնում կրոնական գոյաբանության հիմնական ճշմարտություններին, որոնց վրա է հիմնվում քրիստոնեական քարոյականությունը: Երբ գիտակցության մեջ ընկնում է ճակ այս հիմքը, իսկ կրոնը հավասարեցվում է քարոյականությանը, ինքը՝ քարոյականությունը, դադարում է լինել կենդանի և բարու կենսական ներշնչանք, վերածվելով վարքի արտաքին կանոնների, որոնք զրկված են

կապակցվածությունից և այդպիսով պատահական են: Սա բարոյական ինքնորոշում չէ, այլ փարիսեցիական բարոյականություն, և դրա ճակատագիրը, իհարկե, կանխորոշված է: Պատմության տրամաբանությունը, անկասկած, երկընտրանքի (դիլեմա) է հանգեցրել մեզ. կա՛մ հրաժարվել քրիստոնեության վերջին մնացորդից՝ «Քրիստոնեական բարոյականությունից», կա՛մ հրաժարվել մասընթաց հակաքրիստոնեական մշակույթի ողջ ընթացքից և ի սրտե խոստովանել, որ Աստված, Ում մեր մեջ ու մեր կյանքում մի անկյուն եմք միայն համաձայնվում հատկացնել՝ մնացած ամեն ինչ թողնելով. «որ գժամ իրենց ճամապարհով» /Գործք, ԺԴ 15/, այլևս մեր գիտակցության մեջ Աստված չէ:

3. Ոչ վաղ անցյալի մշակույթի ընթացքի խաբեությունը այն չէ, որ մշակույթի ներկայացուցիչները մեղանչում էին: Մեծը գիտեմք, որ «մարդ չի կարող ապրել և չմեղանչել»: Մեծը մախօրք գիտեմք, որ ինչ ճամապարհ էլ ընտրի ապագայի մշակույթը, մեզամից յուրաքանչյուրը պետք է և՛ մեղանչի, և՛ ընկնի ու նույնիսկ ժամանակ առ ժամանակ հեռանա Աստծուց: Մեծը գիտեմք ման, որ մեզ ինքնավար դարձնող մեղավոր ինքնահաստատումը թափանցում է մեր ողջ էության մեջ և համդգճում սողոսկել մեր ամեն մի արարքի մեջ: Բայց մախկին ընթացքի արմատական անճշտությունը մեր բնության այդ վիճակի բնական և այդպիսով ճիշտ ճամաչումն է: Այսպիսով, մշակույթը ոչ միայն չէր հակազդում մեղքի, այլև խիղճն էր մոլորեցնում՝ խրախուսելով ինքնավարությանը: Երբ Լապլասը Նապոլեոնին տվեց իր հայտնի պատասխանն այն հարցին, թե ինչն՞ է Նյուտոնի «Principia»-ում համոզիպում է Աստծու ամուրը, իսկ «La Mécanique Celeste»-ում՝ ոչ, «Ես այդ հիպոթեզի կարիքը չեմ ունեցել», դրանով Լապլասը ամենամճշգրիտ կերպով արտահայտեց նոր /Եվրոպայի/ Եվրոպական մշակույթի իսկական ոգին: Իրապես, մրա համար Աստված կենդանի Դեմք չէ, առանց որի «եղև ոչինչ, որ ինչն է եղև» /Թուր., Ա, 3/, ճշմարտություն չի, որից դուրս ոչ մի ճշմարտություն չկա, այլ միայն վարկած է, որով կարկատվում են մեր գիտելիքի և ընդհանրապես մեր մշակույթի ճեղքվածքները: Որքան մշակույթը բարձր է, այնքան նվազ է մրանում այս հիպոթեզի տեղը: Ամբողջովի՞ն կատարելագործված «մշակույթը» պետք է լի՞ն քոլորովի՞ն առանց Աստծու: Նոր ժամանակի մշակույթի համար Նա, որի համար հոգին չարչարվում է, ինչպես եղնիկն է կարոտում քրի աղբյուրները /Սաղմ., ԽԱ (ԽԲ) 1-2/, մարդկային հոգու փեսամ միայն անհանդուրժելի վերացական հասկացություն է, մեր մշակույթի անկատարության այլ անվանումը, և այն հանդուրժելի է միայն այն պատճառով, որ մշակույթը փաստորեն դեռ անկատար է:

4. Մշակույթի կառուցումը սահմանվում է հենց Տիրոջ կողմից ազդարարված հոգևոր օրենքով. «Ուր ձեր գանձերն են, այնտեղ և ձեր սրտերը կլինեն» /Դուկ., ԺԲ 34/: Գանձը հոգևոր արժեքն է, այն, ինչ խոստովանում ենք մեր կյանքի օրյեկտիվ իմաստ և արդարացում: Սիրտը Աստվածաշնչյան լեզվով նշանակում է բոլոր մեր հոգևոր ուժերի և ունակությունների կենտրոնացում, իբրև մեր անձնավորությունը կապող հանգույց: Փրկիչն ասում է, որ մեր անձը, և հետևաբար, իր բոլոր դրսևորումները, ամբողջապես որոշվում է մեր /ունեցած/ գանձով: Այսպես, մեր ճամաչողությունը որոշվում է մրանով, ինչը մեր կողմից իբրև ճշմարտություն է հաստատվում, հակառակ նոր ժամանակի կենտրոնացված կանոնյալ փիլիսոփայության, համաձայն որի՝ ճշմարտությունը չէ, որ որոշում է մեր գիտակցությունը, այլ գիտակցությունն է որոշում ճշմարտությունը: Նոր ժամանակի մշակույթները մարդու ինքնավարության իրենց հռչակմամբ մեզ հավատի

քննարկման չենթարկող սուրյնկտներին իբրև գամձ Ռաստատեցիմ: Աստծու փոխարեն կամզմեցվեց կուռք՝ ինքն իրեն աստվածացրած մարդ, և այդժամ իբրև անհրաժեշտ հետևանք եղավ մշակույթի հետագա ծավալումը, որը նպատակ ուներ ամենուր արդարացնել մարդու ինքնաստվածացումը:

5. Մենք այնպես ենք հարմարվել Աստծո փոխարեն դավանել մշակույթին, որ մեծամասնությանը թվում է, թե անհնար է տարբերակել «մշակույթ» և «մեր ժամանակների մշակույթ» հասկացությունները, այնպես որ մշակույթի ընթացքը փոխելու անհրաժեշտության մատնանշումները նույնացվում են քարանձավաքանկներին կյանքի կոչելու հետ: Պատմականորեն այդպիսի նույնացումը խորապես կեղծ է, քանզի մշակույթը ունեցել և կարող է ունենալ խիստ տարբեր կառուցվածք: Այսպես, մշակույթների մեծամասնությունը, համաձայն իրենց ստուգաբանության /Cultura-ն այն է, ինչը պետք է cultus-ից զարգացած լինի/, եղել են հեծց կրոնի հատիկի ծլում, մանանեխի ծառ՝ աճած հավատքի սերմերից: Այս պատմական փաստը բոլոր կրոնների կապակցությանը պատրաստակամորեն ընդունում է գոթեթե ցանկացած հետազոտող, թերևս նույնիսկ քրիստոնեության անդիպակ, քանի որ վերջինս դիտվում է միայն իբրև պատմական փաստ: Ներկայումս մեր ժամանակակիցները միայն քրիստոնեության կենսակերպող ուժն են մերժում, թեկուզև այլ կրոններին հավասար չափով:

Երբ ունկնդիր ես լինում ժամանակակից այսչափ բազմաքանակ ուսմունքների, որոնք կարծես թե ցավակցում են քրիստոնեությանը, սակայն /իրականում/ բացահայտ հուշակում քրիստոնեության անզորությունն ու [որպես] կենաց ծառ անելու անկարողությունը, կյանքի բոլոր բնագավառները, քացի նեղ գիտակցականից, այս աշխարհի տարերքի համաձայն ինքնահավան գործունեություններին զիջելու անհրաժեշտությունը, համակում է խոր խավար ու թախիծ: Չէ՞ որ սա ավելի անսփոփելի է, քան թե ուղղակի անվստահության հրավեր, որն ատում է, որեմն, այնուամենայնիվ, ընդունում է որևէ ուժ: Այս տեսակ աստվածաբանական ուսմունքները հոգեհաց են քրիստոնեության հիշատակին, երբ արդեն անցել է պայքարի խանդավառությունը, և կարելի է նույնիսկ գովեստի խոսք ասել ոչնչացված հակառակորդի մասին: Այս ուսմունքները, գովելով քրիստոնեությունը և սրա հետ մեկտեղ նրան կյանքի ոչ մի ոլորտ չտրամադրելով, կործանում են նրան նաև՝ որպես մեր ներքին իրավիճակ: Չէ՞ որ եթե քրիստոնեությունն ամենուրեք հայածվում է այն հիմամբ, որ ամենուր իշխում են տեղի՝ հոգևորին օտար այս աշխարհի կարգերը, տեղի ինքնավարությունը, ապա այլ կերպ չի ստացվում խոսել և մեր հոգևոր կյանքի մասին, որ նույնպես ենթարկված իր օրենքներին, նույնպես ինքնավար է և իր մեջ շնորհին տեղ չի հատկացնում: Եթե աշխարհն ամենուր ինքնավար է, այդ նշանակում է, որ աշխարհն ինքն իր մեջ բացարձակապես կայուն է, և ինքն Աստված է:

6. Չեք կարող ծառայել և՛ Աստծուն, և՛ մամոնային /Մատթ., 2 24/: Հավատն առ Աստված բացառում է ինքնաբավ աշխարհի նկատմամբ հավատը, և ընդունում «աշխարհը» ոչ թե իբրև էություն, այլ միայն կացություն: Եթե մեր մեջ կա հավատքի գոնե կայծ առ Քրիստոս, մեք չենք կարող չխոստովանել, որ կանցնի այս աշխարհի կերպը /Ա Կորնթ., է 31/, և Քրիստոսի գործությամբ կվերափոխվի Քրիստոսի կերպի: Քրիստոսյան այս կերպարը նախ և առաջ քրիստոնեական կրոնի գործող սկիզբն է, այնուհետև՝ Քրիստոնեական մշակույթ է, վերջապես՝ բնության սրբացում: կյանքի բոլոր ոլորտները՝ արվեստը, փիլիսոփայությունը, գիտությունը, քաղաքականությունը, տնտեսությունը և այլն,

չեն կարող ընդունվել որպես ինքնաբավ էություններ և միայն իբրև իրապես այս աշխարհի համաձայն դասավորվող պատկերներ, բայց միայն այն դեպքում և միայն այն չափով, երբ և որչափ մշակույթը ընդհանրապես չի կազմակերպվում Բրիտանիայի կերպարի համաձայն: Եթե մենք մշակույթի ոլորտում Բրիտանիայի հետ չենք, ապա անխուսափելիորեն Բրիտանիայի դեմ ենք, քանզի կյանքում չկա և չի կարող Աստուծու նկատմամբ չեզոքություն լինել:

Բրիտանացիությունը չի կարող կրավորական (պասիվ) լինել աշխարհի հանդեպ և նրանից հույս վիճակում որևէ բան վերցնել, որպես թե ինքնընտանցյալ ենթադրելի իրողություն: Ոգին չի կարող պասիվ լինել: Այն կարող է ամեն ինչ վերցնել և ամեն ինչից օգտվել, բայց ոչ այլ կերպ, քան Բրիտանիայի նկարագրի համաձայն վերփոխելով: Բարոկկոյի ժամանակաշրջանի արևմտյան քրիստոնեությունը էական սխալմունք թույլ տվեց, երբ փորձեց իր մեջ ներմուծել հակաքրիստոնեական մշակույթի հույս պատանդները և, ներքուստ չհոգևորելով դրանք, փորձեց ծածկել արտաքուստ բարեպաշտության փայլով կամ գունազարդել եկեղեցու երանգից համապատասխան: Ըիզովիտների գիտական և մշակութային գործունեությունը, ըստ իր մտահղացման՝ տալ քրիստոնեությունը քրիստոնեական մշակույթ, կարող է խորագույն հարգանքի արժանանալ: Բայց այն խորապես սխալ է, քանզի դա իսկական կառույցներից չի բաղկացած, այլ՝ ցուցարակալի տաղավարներից և ծեփածո ժայռներից: Այդպիսի կեղծ մշակույթ կարելի է կառուցել միայն անմիտ նորեկներին շլացնելու, բայց ոչ ամենևին սեփական օգտագործման համար:

Ժամանակակից մարդկությանը հարկավոր է ոչ թե շինծու, այլ լուրջ քրիստոնեական մշակույթ, իրապես ըստ Բրիտանիայի և իրապես մշակույթ: Համեմատյալ, լուրջանցյութից պահանջվում է անկեղծորեն տահմանել իրեն, անկախ նրանից, ուզում է ինքը այդ, կամ այդ հմարավոր է արդյոք համարում: Հակառակ դեպքում անիմաստ է խոսելը քրիստոնեության մասին և շեղվել ու շեղել ուրիշներին մատախուղված հույսերով առ անիրականացալից: Այդժամ ճիշտ կլինեն նրանք, ովքեր ջանք են թափում որևէ ձևով այլ կերպ հարմարվելու:

Այդ դեպքում պարզամիտ են քրիստոնեական բարոյականության իդեալների ծխտման դեմ ուղղված անգոր բողոքները, որովհետև առանց քրիստոնեական հավատի դրանք միայն դատարկ երազանքներ են և որպես այդպիսիք խանգարում են կյանքը. «Եթե Բրիտանիայի քրիստոնեությունը չի առել, ապա իզուր էր մեր հավատը, ...սկսենք ուտել ու խմել, քանզի վաղը կ'մեռնենք» /Ա. Կորնթ., ԺԵ 17, 32/»

7. Մշակույթը իր հիմնական գծերում և փոքրագույն մանրամասներում ձևակերպվում է մեր գիտակցության հաստատումով, այսինքն՝ այն ուղեցույց աստղով, ըստ որի մենք որոշում ենք մեր տեղը կյանքում: Բրիտանեական աշխարհը կամենում է հաստատել իր գիտակցությունը Բրիտանիայի՝ մարմնով եկած Աստծո Որդու վրա: Անկեղծ է կամենում, թե ձևականորեն է հայտարարում, բայց մեծավ մասամբ չի ցանկանում և նույնիսկ չի հասկանում, որ պետք է սովորել ցանկանալ: Զեականորեն հռչակելով գիտակցության հաստատումն առ Բրիտանիայի, բոլոր դավանանքների հավատացյալները հետագայում թույլատրելի են համարում, համաձայն այս աշխարհի, տրվել իրենց ցանկություններին, և իրենց մասնակցությունն են բերում ոչ թե Աստծո Բաղաքի կառուցմանը, այլ բարեխղճան աշտարակաշինությանը: Ի Բրիտանիայի գիտակցության անսահման կարևոր և փրկարար գլխավոր ուղղության դիմաց քիչ նշմարելի է դառնում քրիստոնյաների ցանկացած մասնավոր տարաձայնությունը, ինչպես որ մյուս կողմից այն թույլ նշմարելի է դառնում քրիստոնյաների՝ այս աշխարհին

մատուցած փաստացի ծառայության դեպքում: Ե՛վ բարձրամալիս, և՛ իջեցիս բոլոր քրիստոնյաները միմյանց մոտենում են: Եթե որևէ դավանանքի քրիստոնյաները հավատալիք այլ դավանանքի քրիստոնյաների առ Քրիստոս հաստատման ճշմարտությանը, ապա հավանական է, որ քաժանույթներ չէին լինի, ինչը չէր խոչընդոտի տարբերությունների գոյություն ունենալուն: Ե՛վ ընդհակառակը, չէին լինի կրոնական բաժանումներ մեկ այլ դեպքում, եթե մենք վերջնականապես խոստովանեինք քրիստոնեական հաստատումը լոկ ազգոր և ոչնչի չպարտավորեցնող վերապրույ: Բայց քրիստոնյաները բաժանվում են և թշմամանում միմյանց միջև, որովհետև կասկածում են մեկը մյուսի քրիստոնեական հաստատման իսկությանը, քայց դեռ չեն ժխտում սկզբունքով հաստատման ճշմանկությունը: Ե՛վ սա վերաբերում է ոչ միայն տարբեր դավանանքներին, այլև առանձին դավանությունների ներսում ընթացող տարբեր հոսանքներին և նույնիսկ առանձին քրիստոնյաների փոխհարաբերություններին: Քրիստոնեական աշխարհը լի է փոխադարձ կասկածաբարության, անբարյացակամ զգացումներով և թշմամանքով: Այն փոտում է հենց իր հիմքում, քանզի չունի Քրիստոսի գործնականությունը (ակտիվություն) և սրա հետ մեկտեղ համարձակություն և ամկեղծություն չունի ընդունելու իր հավատի նեխածությունը: Հաճույքով քննարկում են դավանաբանական բանաձևերի, եկեղեցական ծեսի, կանոնական կառուցվածքի մանրամասնությունները, նրբություններն ու մանրակրկիտ ստուգությունները, ամվերջ քննարկում են և ոչ մի կերպ չեն կարողանում հասնել համաձայնության որևէ տարբերակի: Բոլոր այս բանակցությունների անհաջողությունը նրանից չէ՞ արդյոք, որ հավատքի հարցերին մոտենում են ոչ թե ներքուստ, իբրև հավատացյալներ, այլ արտաքուստ, որպես հեղափոխներ, և, կորցնելով հոգևոր իրականության զգացումը, ինչպես կույրեր, չեն կարողանում ամբողջը պարփակել:

Մեր ժամանակների աստվածաբանների մասին կարելի է ասել, թե նրանցից չեն, ովքեր խոսում են այնպես, ինչպես իշխանություն ունեցողները /Մարկ., Ա, 22/: Բայց եթե նրանք գիտակցում են իրենց իշխանություն չունենալը, ապա ինչպե՞ս կարող են համձեռ առնել հարցեր լուծել, որոնք լուծվում են ոչ այլ կերպ, քան իշխանությամբ: Ո՛չ մի եկեղեցական դիվանատուն, ո՛չ մի բյուրոկրատիա և ո՛չ մի դիվանագիտություն սիրո և հավատի միասնություն չի ներշնչի այնտեղ, ուր այն չկա: Բոլոր արտաքին սոսնձումները ոչ միայն չեն միավորի քրիստոնեական աշխարհը, այլև ընդհակառակը, դավանությունների միմյանց միջև մեկուսացման պատճառ կդառնան: Մենք պետք է խոստովանենք, որ վարդապետության, ծեսի և եկեղեցական կառուցվածքի այս կամ այն տարբերությունները Քրիստոնեական աշխարհի մասնատման իրական պատճառը չեն, այլ՝ փոխադարձ խոր անվստահությունը հիմնականում հավատք առ Քրիստոս, մարմնով եկած Աստծու Որդի: Մենք պետք է խոստովանենք, որ այս կասկածանքներն ամբողջովին զուրկ չեն հիմնավորումից, քանզի հավատն, իր խորագույն հոգևոր հիմունքներում, իսկապես թուլացել է, որը և արտահայտվում է թերահավատության պտուղների միջոցով՝ հակաքրիստոնեական մշակույթով: *Սա չի վերաբերում այս կամ այն առանձին դավանանքին, այլ ողջ Քրիստոնեական աշխարհին, որն այժմ միավորելի է միայն մեկ հատկանիշով՝ հավատքի անկումով:* Քրիստոնեության գալիք ճզնաժամի համդեպ բոլոր նրանցից, ովքեր Քրիստոնյա են անվանվում, պահանջվում է իրենց առջև վերջնագրային հարց դնել և ապաշխարել «միասիրտ և միաբերան» /Հոմ., ԺԵ, 6/՝ հայտարարելով՝ «Տե՛ր, օգնի՛ր իմ անհավատությանը» /Մարկ., Թ, 24/: Այդժամ քրիստոնյա աշխարհի միավորության հարցը

դիվանատներից առաջին անգամ թարմ օդի դուրս կգա, և մարդկանց համար դժվարին ու անհարկի Աստծու համար բոլորովին հնարավոր կդառնա:

8. Սա չի նշանակում, որ եկեղեցական կյանքի ճշգրիտ ձևերը, ձևակերպումները, ծեսը, կանոնադրությունը, եկեղեցական կառուցվածքը անկարևոր են և պետք է անտեսվեն հանուն միության: Ամենից առաջ նա, ով չի հարգում իր դավանության կրոնական կյանքի որոշակի ձևերը, չի սովորի հարգել նաև այլ դավանանքի ձևերը, և այդժամ միավորությունը կեղծ կլինի, կորստաբեր՝ հենց կրոնական կյանքի համար, որի ամբողջության մասնակից մարդիկ մտածեցին միավորության մասին: Եթե այս ճանապարհով հնարավոր լինի ավելի առաջ գնալ, ապա դժվար չի լինի միավորել նաև ողջ մարդկությունը՝ ինչ-որ հումանիստական դատարկության մեջ: Սակայն մարդկությունը պետք է ոչ թե ցանկացած գնով ձեռք բերված ինքնին միավորություն, այլ կյանք՝ ճշմարտության և սիրո մեջ: Միջնդեռ, կրոնական ճշմարտության հասու լինելը վերացականորեն չի տրվում, այլ կատարվում է որոշակի և լիարյուն կենսական միջավայրում: Ես՝ որոշակի դավանանքի պատկանողս և, հետևաբար, իմ եկեղեցու հաստատումները կյանքը ճշմարիտ կազմակերպող ճանաչողս, կսկսեի խաբել կա՛մ իմ եկեղեցուն, կա՛մ այլ դավանության հավատացյալներին, եթե հանուն միավորության թեթևամտորեն կամ տակտիկորեն հրաժարվեի իմ եկեղեցու հաստատումներից: Բայց, ընդունելով դրանց կարևորությունը, ես կխախտեի Քրիստոսի սիրո պատվիրանը, եթե բոլոր դավանանքներից՝ որպես շփման անվիճելի պայման, սկսեի պահանջել իմ եկեղեցու կրոնական կյանքի որոշակի ձևերի յուրացում: Եթե ես վստահում եմ որևէ մեկի կ՝Քրիստոս հիմնված գիտակցության անկեղծությունը, ապա սրանով փոխադարձ ընդունման և շփման հնարավորություն ու անհրաժեշտություն է տրվում, քանզի ողջ որոշակի կյանքը որպես թե բողբոջից է քացվում, այստեղից ու միայն այստեղից, իսկ ողջ մնացյալը կլիմայի ու բնահողի հատկություններ են, որոնց վրա անեց հավատի սերմը:

Սակայն տարածայնությունը և տարբերությունն անխուսափելիորեն կլինեն: Եւսիս և առաջ՝ ըստ հոգևոր տարիքի տարբերության: Որոշ դավանություններ կարող են դեռ հասունացած չլինել կրոնական կյանքի հայտնի դրսևորումների համար և սնվել «կաթով և ոչ թե չոր կերակուրով» /Եբր., Ե, 12/: Պետք չէ ինքնախաբեությամբ տարվել և փորձել ուշադրությունից դուրս թողնել հոգևոր և մշակութային հասակների այսպիսի մի տարբերություն, որ գոյություն ունի և՛ մեկ դավանանքի, և՛ նույնիսկ մեկ ընտանիքի ու մտերիմ գաղափարակիցների շրջանակներում: Բայց այս տարբերությունը ոչինչ չի ասում փոխադարձ ընդունման հնարավորության դեմ: Երեխան կամ երիտասարդը, որ ծերին հայտնի եղածից շատ չեն հասկանում վերջինիցս, ավելի մվազ անհրաժեշտ չեն երկրի վրա և հաճելի Աստծուն: Իսկ շփոթությունների դեպքում այստեղ հարկ է գործը թողնել ժամանակին: Երկրորդ՝ կան տարբերություններ ինչպես ամբողջ քրիստոնեության, այնպես էլ առանձին դավանանքների մեջ՝ կախված ռասայից, ազգությունից, խառնվածքից, պատմական վարժավածությունից և այլն: Այստեղ որոշակի ձևերով ապրող դավանանքին հակադրվում է ուրիշ մեկն՝ այլ ձևերով: Այս դավանական ձևերը մեկը մյուսին անսովոր են, հնարավոր է, օրգանապես օտար և անհասկանալի: Կեղծ և սուտ կլինե՞ր ձգտել յուրացնել այդ օտար ձևերը: Բայց և այստեղից ոչինչ չի հետևում փոխադարձաբար իրար չընդունելու առումով:

Տիեզերական եկեղեցու ընդհանրական կյանքը հավասար չէ ոչ միայն առանձին մարդկանց կյանքերի գումարին, այլև առանձին եկեղեցիների. ամբողջ

առավել է մասերի գումարից: Ինչպես առանձին մարդու օրգանիզմը երկու տարբեր աչքերով, ամեն մեկն իր հայեցակետով, որակապես տարբեր է տեսնում, քան միայն մեկով, այսպես էլ Քրիստոսի մարմնի այլևայլ անդամների կառուցվածքի և գործառնության տարբերությունները մրան կենսական դրսևորումների հնարավորությունն են տալիս, որոնք անհասանելի կլինեին ամբողջական միօրինակության դեպքում. «Կետք է, որ հերձվածներ լինեն» /Ա կորնթ. ԺԱ 19/: Աչքը մեմո չէ ձեռքին, և ձեռքի կառուցվածքը օտար է աչքին: Բայց նա չի կարող ասել ձեռքին. «Դու ինձ անհրաժեշտ չես», ինչպես և, հակառակը, ձեռքն էլ իրեն անհասկանալի աչքին չի կարող ասել. «Դու ինձ պետք չես»: Առողջ օրգանիզմում անդամները, ուր յուրաքանչյուր մյուսից տարբեր իր գործն է կատարում, հաշտ են ապրում՝ /մեկը մյուսին/ կարիքը զգալով և ծառայելով ընդհանուր օրգանիզմին: Բոլոր անդամներում եղող կյանքը դրդում է մրանց, մեկը մյուսի կառուցվածքն ու դերը չհասկանալով էլ վստահելու միմյանց, իբրև դեկավարվողներ և շնչավորվողներ մեկ հոգով, հանում որի մրանք բոլորը գոյություն ունեն: Մեկի հիվանդությունը անդրադառնում է բոլորի վրա, իսկ գրեթե բոլոր անդամների հիվանդ ճանաչումը հավասարազոր է մյուսների էլ հիվանդության ընդունմանը: Որոշակի անդամի տեսակետից, որ չի հասկանում օրգանիզմի ամբողջական կյանքը, հնարավոր է թվա, որ ինչ-որ մեկը բացահայտ անճիշտ է գործում: Արդյոք գիտակցության այսպիսի նեղացման դեպքում չէ՞ր առաջանա երկու աչքերի հակառակություն, որոնցից յուրաքանչյուրը քայլելիս կատարում է հակառակը մրան, ինչ անում է մյուսը: Բայց մինչդեռ հենց մրանց հակասությունն է ծառայում ամբողջ օրգանիզմին իբրև քայլելու պայման, այն դեպքում, երբ ոտքերի միանմանություն գործելու համաձայնությունը կտաներ կանգառի կամ անճոռնի թռչյունների:

Չարժե հանուն միավորության սվաղել հավատաբանական տարբերությունները, ընդհակառակը, շատ կարևոր է հատուկ հաստատել դրանք: Սակայն եթե այս դեպքում մենք ունենանք անկեղծ վստահություն և սեր ոչ թե անմիջականորեն մեկս մյուսի հանդեպ, քանզի մենք բոլորս կարող ենք մոլորվել, այլ՝ Նրա նկատմամբ, Ով ապրում է Տիեզերական եկեղեցում և Ում միջոցով առաջնորդվում է այն, ապա այդժամ տարբերությունները առիթ կդառնան մեզ ոչ թե թշմամանքի, այլ ավելի շուտ առիթ՝ համերաշխության զգացումի քրիստոնեական աշխարհի հանդեպ և մախախմանության ուղիների առջև՝ երկյուղածությամբ: Մենք գիտենք, որ հոգին մեկ է, իսկ շնորհները՝ բազում: Բայց այդ գիտությունը մեր կողմից յուրացված չէ և մեզ ցանկալի է ընդունել միայն մեկ իրական, մեզ համար սովորական հոգու շնորհատվություն, իսկ ողջ մնացյալը նվազեցնել կամ ընդհանրապես չճանաչել իբրև հոգու պտուղներ: Մեր ժամանակը մեղանչում է բոլոր դավանանքներում «կաթոլիկե» տերմինի մոռացմամբ, վերագրելով այդ բառին տարածական /էտնենսիվ/ և քանակական իմաստ, այն դեպքում, երբ καθολικός-ն նշանակում է մախ և առաջ լարվածություն /ինտենսիվ/ և որակ: Քրիստոնեությունը ընդհանրական է, քանզի Աստծու մախահավիտյան խոսքով /հան/ ամեն ինչ եղավ /Հովհ. Ա 3/, և հետևաբար ի Քրիստոս գիտակցության հաստատումը ընդգրկում է դրսևորումների անվերջություն և ամբողջություն: «Ամեն բարի շնորհ և ամեն կատարյալ պարգև Վերևից է» /Հակոբ Ա 17/: Եկեղեցին իբրև Ամբողջություն չցանկանալը ըստ էության հերձվածողություն և աղանդավորություն է, ինչպիսի դավանանքից էլ որ բխեն մնամատիպ ձայներ: Թուրաքանչյուր առանձին հավատացյալ, ինչպես և յուրաքանչյուր առանձին համայնք, թեմ, եկեղեցի, դավանանք առանձին վերցրած ունեն սահմանափակության գծեր և, հաստատվելով իրենց

այդ սահմանափակության մեջ, ձեռք են բերում աղանդների բնույթ: Ընդհակառակը, իրենց սեփական սահմանափակության գիտակցումը և այստեղից բխող ձգտումը՝ սեփական շնորհը լրացնել ուրիշների շնորհով, որ գտնվում են տվյալ խմբի պարսպից այն կողմ, ընդհանրականացնում է դավանանքը:

9. Թեթևավատությունը, վախենալով ընկնել ամբողջական անհավատության մեջ, երկշտորեն կայտնում է կրոնական կյանքի ձևերին և չկարողանալով նրանցում տեսնել հոգու և ճշմարտության բյուրեղացած արտահայտություններ, դրանք գնահատում է իբրև իրավաբանական օրենսդրության չափանիշներ: Այն /թեթևավատություն/ վերաբերում է նրանց արտաքինից և փայփայում է դրանք ոչ իբրև Քրիստոսի լույսը տվող պատուհաններ, այլ իբրև արտաքին հեղինակության պայմանական պահանջներ: Քրիստոնեական գիտակցությունը գիտի, որ եկեղեցական հաստատումները պատահական չեն և եկեղեցու կողմից փրկության համար որպես արդյունավետ պայմաններ են առաջարկվում: Սա է քրիստոնեական համայնքի առողջ և հոգևոր կյանքի կանոն ու հրամանը: Բայց քրիստոնեական գիտակցությանը միշտ պարզ է, որ հոգևոր առողջապահության բուժամիջոցները կարող են որոշակի պայմաններում փոխարինվել ուրիշներով, եկեղեցական պահանջների պահպանումը, համաձայն իրենց ներքին իսկության, որն է համագործակցել փրկությանը, երբեմն տանում է տառացի դրանց չկատարելուն: Հավասարապես տառացի պահպանումը կարող է հակասել պահանջների հոգևոր իսկությանը:

Օրենքի և ազատության հակասության մեջ, որով կազմվում է Նոր կտակարանի հյուսվածքը, եզրերից ոչ մեկը չպետք է տկարացվի: Ծաբաթն իրապես սուրբ է, բայց Մարդու Որդին նաև Ծաբաթի Տերն է: «Ծաբաթի» թեթևամիտ մեթոդը նույնչափ հակառակ է քրիստոնեությանը, որչափ քրիստոնեական ազատությունը չընդունելը, և միայն այս հակասության շեղծող բարեպաշտ ընթացքն է որոշում Քրիստոնյային: Ընդհակառակը, բարեպաշտ կյանքի կորուստը կամ թուլացումը անխուսափելիորեն տանում է այդ հակասության քայքայմանը: Այսպես, Քրիստոնեական աշխարհը բոլոր դավանանքներում բաժանվել է մոր սաղուկեցիության և մոր փարիսեցիության: Միայն հավատացյալ հայացքով խորացված ներթափանցումը կրոնական կյանքի որոշակի ձևերի մեջ բոլոր դավանություններին հնարավորություն է կտա ձերբազատվելու և՛ մեկից և՛ մյուսից: Մենք պետք է հասկանանք կրոնական կյանքի ձևերը հենց որպես կյանքի դրսևորումներ՝ վերծանելով Տիեզերական եկեղեցու ընդհանրական մտքի այդ հիերոգլիֆները և յուրացնելով դրանք իբրև Քրիստոսի գիտակցության արտահայտություն: Այս դեպքում մեզ հասկանալի կդառնա, որ դրանք գծագրված են միակ օրենսդրի կողմից ի հորդորումն մեզ, որ նրանք չեն կարող քնահաճորեն փոփոխելի լինել: Միաժամանակ չի հետևում, որ մյուս բոլոր կանոնները պետք է վերացվեն: Դավանությունների թշնամությունը այլ դավանանքների սրբազան խորհրդանիշների հանդեպ հենվում է խորհրդանիշների նկատմամբ ոչ հոգևոր մոտեցման վրա: Իսկ արդյո՞ք հոգևորին ոչ հոգևոր մոտեցումը կոպիտ սխալ չէ: Եվ չի՞ տանում արդյոք այն վտանգավոր տգիտության:

10. Այսպիսով, քրիստոնեական աշխարհի միավորումը հնարավոր է միայն «մտածելակերպի փոփոխության /μετάνοια/ և կշռադատված խորհրդածելու դեպքում՝ նախ և առաջ սեփական դավանանքի սահմաններում: Ով ձգտում է հոգևոր կերպով հարմարվել իր դավանանքին և լինել իրապես հավատարիմ զավակը իր եկեղեցու, նա դրա հետ մեկտեղ կմիավորվի ի Քրիստոս նաև մյուս

քրիստոնյաների հետ: Ի Քրիստոս, քանզի միայն այսպիսի միավորումը կարող է փրկարար լինել: Մեզ պետք չեն արհեստական դաշինքներ ըստ մարդկային հաշվարկների: Բացի վերը նշված տարբերակների պատճառներից, ճիշտ է, որ կարող է լինել նաև երրորդը՝ ուղղակի մոլորություն: Սակայն անիմաճալի են Տիրոջ ճանապարհները: Ընդհանրական եկեղեցու տնտեսության մեջ նույնիսկ մոլորությունները երբեմն ունեն իրենց իմաստը: Եվ քացի այդ, ո՛չ առանձին հավատացյալին, ո՛չ առանձին դավանությանը քոլորովին կարիք չկա օտար մոլորությունը ճշմարտություն անվանելու և սեփական խիղճը թյուրելու: Բանի դեռ անկեղծ հաստատում կա առ Քրիստոս, հեարավոր է հուսալ, որ այդ մոլորությունը ժամանակավոր է և կփարատվի իր ժամանակին: Հաճախ այդպիսի մոլորությունը քնահող է ունենում էական ճշմարտությունների որոշակի թերի լուսաբանվածությունը նրանց գիտակցության մեջ, ովքեր համակարծիք չեն այդ մոլորությանը, այդ իմաստով տանում է ճշմարտության քացահայտման:

Պաշտպանողական ջատագովության փոխարեն բոլոր դավանությունները կարիքն են զգում իրենց ապավինությունների իմաստի դրական քացահայտման և պարզաբանման: Եվ այսպես կլինեն, իհարկե, առավել հասկանալի մեկը մյուսին և անհավատներին, քան թե պաշտպանելով սեփական դիրքերը՝ հակառակորդի փաստարկներում անտրամաբանություններ և հակասություններ մատնանշելու ճանապարհով: Անհավատության համար հատկապես գայթակղիչ է հանդիսանում մարդկային բնությանը և բոլոր արարածներին վերաբերող այն հայացքների չքացահայտվածությունը, որոնք որպես բնական հետևանք /իմպլիցիտ/ ընդգրկվում են ի Քրիստոս հավատքի մեջ: Աշխարհայացքը, որ ոչինչ չի ասում այս հիմնական հարցերի շուրջ, բնականաբար, անվստահության է հանդիպում նրանց կողմից, ովքեր լավ թե վատ, քայց անկեղծ, իրենց ողջ ուշադրությունն ու ուժերն են հատկացնում հատկապես այս առարկաներին: Այնինչ, քրիստոնեությունը ասելիք ունի դրանց վերաբերյալ և, իհարկե, նրանում նախատեսված են քրիստոնյաների պարտավորությունները բոլոր արարածների հանդեպ:

Բայց բոլոր քացատրություններից հետո էլ կարող են լինել և կլինեն չարացած անհաշտության և հպարտորեն առանձնացման դեպքեր: Եվ պարզ է, որ այստեղ արդեն խոսք չի կարող լինել Քրիստոսի վրա գիտակցության հաստատության մասին, թեկուզև Քրիստոսն է եղել բռնի գործողության պատրվակ: Ինչ էլ որ լինի, բաժանումն ու թշնամությունը կնվազեին, եթե քրիստոնեական աշխարհի կողմից յուրացվեք առաքյալի ասած խոսքը. «Ո՞վ ես դու, որ դատում ես ուրիշի ծառային, կանգնած լինի, թե ընկած՝ իր Տիրոջ համար է» /Հռոմ. ԺԴ 4/: Այս խոսքերը պատճառ չկա սահմանափակել միայն մեկ «ծառայով» և չտարածել այդպիսիների ամբողջական հասարակության վրա:

11. Պետք է Քրիստոնյա աշխարհի՝ առ ապաշխարհության կոչ հնչի, կոչ թերահավատությունից դեպի հավատ և քաթելոնյան աշտարակից դեպի Աստծո՝ Բաղաք: Այն ոչ ոքի չի հարկադրում հրաժարվել իր դավանանքի սեփականաձ ուրոշակի ձևերից: Այն միայն կոչ է անում յուրաքանչյուրին սեփական հավատքի մեջ խորացման և ներշնչում մի բան՝ հոգևոր ակտիվություն: Բոլորին սպառնացող մեծագույն վտանգը, որից մտածում ենք, կլիցքավորենք մեր ուժերը, պետք է ստիպի քրիստոնյաներին պատասխանատվության զգացումով վերաբերվել այդ կոչին՝ հանուն իրենց սեփական հաշվարկների, հանուն իրենց երեխաների ապագայի: Մենք հաճախ տարածայնում ենք երրորդականի պատճառով այնպիսի ժամանակ, երբ գլխավորի պահպանության համար ստիպված անուշադրության պետք է թողնել տարածայնության և առաջնային եղող առիթները:

Մենք, ասում են, որ հարուստ ենք, բայց մենք աղքատ ենք, որովհետև մեր մշակույթի գործերն առաջնորդում են մեր գիտակցության, հիրավի, ոչ-քրիստոնեական հաստատման ճանաչողությանը: Այսպիսով, թողնենք մեր հարստության մասին սնափառ միտքն ու հաստատ յուրացնենք, որ Տիեզերական եկեղեցու մեծագույն զանձերը միայն Քրիստոսի միջոցով կարող են մերը դառնալ, բայց փաստորեն չեն կազմում մեր կարողությունը:

Յուրաքանչյուր եկեղեցու սեփականացրած որևէ բանից չհրաժարվելով՝ քրիստոնյաներին նախ և առաջ անհրաժեշտ է կանգնեցնել քրիստոնեության դրոշմ իբրև Քրիստոնյա աշխարհին կոչ՝ ինքնաճանաչման և Քրիստոնեական մշակույթի կառուցման, որ հավաքվի այդ դրոշի շուրջ Քրիստոսի հուտը: Այդ դրոշը չի կարող և չպետք է ծանր լինի, քանզի նրանում ժողովված են միայն այն հոգևոր նշանները, առանց որոնց արդեն հիմք չկա Քրիստոնյա կոչվելու: Սրանք նվազագույն պահանջներ են և սրանք չեն կարող քիչ չթվալ համեմատած առանձին դավանությունների հառաջացած ուսմունքների: Քրիստոնեական հավատքի միայն այս տեսակ կարճ համադրտագրությունը թույլ կտա ներկայումս մեր ուշադրությունը կենտրոնացնել ամենագլխավորի վրա: Բնությունից դուրս պետք է թողնել թեկուզև կարևոր, սակայն երկրորդական և երրորդական հարցերը, որոնք միաձայն լուծել քրիստոնեությանը ներկայումս դժվար թե կհաջողվի, իսկ դրանց վրա կանգ առնել՝ անբարեխոհ և հանցավոր կլինի Քրիստոսի՝ մարմնով եկած Աստծու Որդի միահոգի դավանելու ճանապարհին:

Առաջաբանը և ուսերեմից թարգմանությունը՝

ԿԱՐԱՊԵՏ ԱԲԵՂԱ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻ